

18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire

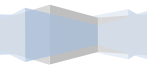
Ömerül Faruk Bölükbaşı

İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, 221 sayfa, ISBN: 978-605-399-288-2

Dilara PELİSTER*

Ömerül Faruk Bölükbaşı, bu eserinde Osmanlı maliye teşkilatının temel kurumlarından biri olan Darphâne-i Âmire'yi ele almıştır. Darphanenin 17. Yüzyılın sonlarından itibaren uğradığı değişimleri anlatan eser, altı bölümden (“Teşkilat ve Personel Yapısı: Etnik ve Dini Tabakalaşma, Patronaj İlişkileri, İstihdam Politikaları”, “Fiskalizm Darphanenin Hizmetinde: Altın ve Gümüş Temini”, “Para Basımı ve Darphane”, “İhtiyat Hazinesi Olarak Darphane-i Amire”, İhtiyat Hazinesi Olarak Darphane-i Âmire'nin Gelirleri”, “İhtiyat Hazinesi Olarak Darphane-i Âmire'nin Giderleri” bölümlerinden) oluşmaktadır.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü, d-pelister@outlook.com

Mezkûr kitap, altı asrı aşkın süredir geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve kuvvetli tesirler bırakmış Osmanlı Devleti'nin mali sisteminin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Orhan Gazi'nin ilk akçeyi bastırmasıyla ortaya çıkan Osmanlı darphanesinin uzun asırlar boyunca geçirdiği değişimi ele alması da eserin önemini artırmıştır.

Bu çalışmada iki probleme çözüm arandığı söylenebilir. Birincisi darphanenin klasik fonksiyonu olan para basımı, ikincisi ise Darphâne-i Âmire'nin hazine vasfı kazanmasıdır. Darphanenin para basımıyla ilgili olarak, para basımında rol alan personel ve para darbu için gerekli altın ve gümüşün temini ele alınmış olup, ardından paranın nasıl basıldığına değinilmiştir. Darphane-i Âmire'nin hazine vasfı kazanması ise, bu dönemde yaşanan savaşların finansmanında Darphane-i Âmire'nin üstlendiği rolle açıklanmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yaşanan savaşların etkisiyle ortaya çıkan kriz sonucu Darphane-i Âmire, devletin artan fiskalist eğilimlerinin taşıyıcısı olmakla birlikte iktisadî ve malî sistem içerisinde müdahaleci bir güç oluşturmuştur. Rusya ile yaşanan savaşların mali dengeleri alt üst ettiği ve bu dönemde Hazine-i Âmire'nin Osmanlı tarihinin en sıkıntılı dönemine girdiği fakat bu sıkıntılı dönemlerde Hazine-i Âmire'nin en büyük destekçisinin Darphane-i Âmire olduğunun altı çizilmiştir.

Darphane-i Âmire'nin teşkilat ve personel yapısına bakıldığında darphane personeli, “idare ve kontrol heyeti”, “tüccar sınıfı” ve “esnaf sınıfı” olarak üç ana grup etrafında incelenmiştir. İdare ve kontrol heyetinde Müslüman olma ve Türkçe konuşma şartı aranmıştır. Tüccar sınıfı olarak adlandırılan gruba piyasayı yakından tanıyan gayrimüslim Ermeni sarraf ve kuyumcular istihdam edilmişti. Para darbu için gerekli madeni temin edip para basımına hazır hale getirmek onların görevidir. Esnaf sınıfı ise para darbıyla ilgili teknik işlerle ilgilenen Ermeni ustalardır. Geniş kadrosuyla son derece büyük bir kurum olan darphanenin, etnik ve dini açıdan oldukça çeşitli olduğu da belirtilmiştir. Darphane-i Âmire'den birinci derecede sorumlu olan kişiye Darphane Nazırı denilmektedir. Yüzyılın başlarında darphane nazırlarının sık sık değiştirildiği fakat I. Mahmud saltanatından sonra daha istikrarlı bir döneme girildiğinden darphane eminlerinin birkaç yıl üst üste görev yaptığına değinilmiştir.

Osmanlı piyasasının ve devlet hazinesinin ihtiyaç duyduğu nakit parayı basmak darphanenin en önemli görevi olduğundan eser, para basım tekniğine de ışık tutmaktadır. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Darphane-i Âmire büyük bir dönüşüm yaşamış, söz konusu dönüşüm bir anda gerçekleşmemiş ve bir sürece yayılarak kademeli bir şekilde devam etmiştir. Süreç sonucunda darphane yalnızca para basan bir kurum değil, büyük meblağları kontrol eden ve önemli giderleri finanse eden bir ihtiyat hazinesine dönüşmüştür. İlerleyen süreçte darphane, padişahın doğrudan kontrolünde olup iç hazine olarak adlandırılan Enderun Hazinesi'nin rolünü üstlenmiş ve Hazine-i Âmire'ye kredi vermeye başlamıştır. Ayrıca para basımına ek olarak bazı yeni görevler de üstlendiğinin altı çizilmiştir. Bir takım gelir kaynaklarının ve müesseselerinin idaresinden sorumlu

olmuş, malikâne ve tımar sistemlerinin tasfiyesiyle ilgilenmiş ve devlet kurumları ile şahıslarına kredi vermiştir.

18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra askeri giderler ve savaş masrafları devlet hazinesini tükettiği zaman darphanenin bu hususta büyük rol üstlendiğinin altı çizilmiştir. Her ihtiyaç durumunda darphaneye başvurulmasının önüne geçebilmek için yeni bir karar alınarak, darphaneden para çıkabilmesi için padişahın izin alınması zorunluluğu getirilmiştir.

Çalışmada, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın getirdiği sıkıntılara değinilerek, Osmanlı tarihinde ilk kez bir devlete harp tazminatı olarak verilen meblağın önemli bir kısmı darphaneden verilmiş olup, Darphane-i Âmire'nin anılan dönemdeki önemine de ışık tutulmuştur. Bunların yanı sıra sarayla ilgili birtakım önemli inşaat işlerinin finansmanı da darphaneden sağlanmıştır. Ayrıca Aynalıkavak Kasrı başta olmak üzere kasır ve köşkların tamiri için yapılmış harcamaların da yine darphaneden sağlanmış olması da dikkat çekici bir husustur.

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde hazine oldukça iyi durumdayken 1768 yılında başlayan savaş, beraberinde mali kriz getirmiştir. Darphanenin bu dönemde yaşanan savaşların finansmanında sağladığı katkıların büyük boyutta olduğu, çalışmada Darphane-i Âmire'nin önemini vurgulamak için çok kez tekrarlanmıştır. Osmanlı tarihinin mali açıdan sıkıntılı döneminde ortaya çıkan birçok problemin çözümünde kilit rol oynayan Darphane-i Âmire, Osmanlı hazinesinin, krizin yarattığı tahribatla daha kolay baş edebilmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak değerlendirecek olursak, Ömerül Faruk Bölükbaşı bu eserinde iktisadi olarak darphanede yönetimin ne şekilde örgütlendiğini ortaya koymuş ve 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Darphane-i Âmire'nin Osmanlı mali sistemindeki konumunu ayrıntıları ile analiz etmiştir. Osmanlı iktisat tarihi bakımından büyük önem taşıyan para emisyonunda ki değişmelere ait verileri bir araya getirerek oluşturduğu istatistiksel tablolarla da büyük bir katkıya imza atmıştır. Oluşturulan bu tablolar kitapta bahsedilen konudan sonra yer aldığından, konuyu anlama açısından daha faydalı olmuştur. Eser, ayrıca fotoğraf yönünden de oldukça zengindir. Kitabın son bölümünde Darphane-i Âmire'de basılan altın ve gümüş sikke örneklerine de yer verilmiştir. Yazar, 18. Yüzyıl öncesinde ve sonrasında Darphane-i Âmire'de ki değişimleri her açıdan okuyucuya yansıtmayı başarmıştır. Ayrıca kaynak ve dipnot gereklilikleri de yerine getirilen eserin dilinin açık, anlaşılabilir olduğunu söyleyebilirim. Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve mali tarihi hakkında sorulan pek çok soruya cevap verebilecek değerde, önemli bir eserdir.

